

Byggnation i Hellekis

När cementfabriken i slutet av 1890-talet började komma igång på allvar och behovet av arbetskraft växte, insåg bolagsledningen snart nog det helt ohållbara i rådande bostadssituation för arbetarna. Man måste ordna med bostäder för de anställda i närheten av fabriken.

För driftsingenjören, Otto Hillfors, uppfördes 1896 den vid sjön så vackert belägna villan "Björkudden". Samtidigt byggdes de två första s.k. Falkängshuset. Byggmästare G. Johansson från Skara hade åtagit sig att uppföra alla tre byggnaderna för totalt 18 150 kronor.

Under den närmaste 10-årsperioden uppfördes de övriga sex Falkängshuset, tidstypiska och likformiga. Vardera husen bestod av 8 lägenheter om 1 rum och kök, vilka arbetarna fick hyra till en förhållandevis låg hyra. – I början av 1940-talet utgjorde lägenhetshyran 150 kronor för helår. När vatten och avlopp installerades 1945 höjdes hyran till 180 kronor per år.

Försök till egenahemsverksamhet

År 1901 avsöndrades ett egenahemsområde omedelbart norr om järnvägsstationen. Man upprättade en fullständig tomtkarta med gator och gatunamn. Hela området skulle kallas Hagalund. Av någon anledning ändrades namnet till Stakeklev. De arbetare som ville bygga där skulle betala en årlig tomthyra av 5 öre per kvm. De som inte var direkt anställda vid bolaget fick dessutom betala en avgäld en gång för alla av 15 öre per kvm.

Någon byggnadsverksamhet kom aldrig i gång, så som man tänkt sig. Arbetarna hade inga pengar att bygga för. Det hjälpte inte att bolaget sänkte den årliga tomtgälden till 1 krona per tomt, ej heller erbjudandet att bolaget jämte tvenne andra skulle ikläda sig borgen för belopp intill halva byggnadskostnaden.

Bolaget skulle anlägga vägar inom området. Då ingen byggverksamhet kom igång, beslöt man "att detta arbete skulle fortsättas blott i den mån som billiga arbetskrafter finns tillgängliga".

Företaget fortsätter att bygga

Som ytterlige stimulansmedel uppförde bolaget 1902 en byggnad i området. Där skulle bli ett bageri. Men arbetarna hade inte råd att köpa sitt bröd. Husmödrarna fortsatte att baka brödet i bagarestugan. Redan 1904 ändrades byggnadens disposition till vävskola för de anställda. Bolaget anställde och avlönade en fröken Elsa Forsell som vävlärare.

Ännu år 1904 hade ingen arbetare anmält intresse att bygga i Stakeklev. Bolaget beslöt därför att själva bygga ett bostadshus med fyra enrumslägenheter. Till följd av rådande bostadsbrist tvingades bolaget att senare på året att ändra beslutet till fyra bostadshuset i stället för ett. Ett par av dessa hus ha under de senaste åren byggts om till tvåfamiljshus med moderna trerumslägenheter. Man beslöt också 1904 att bygga den s.k. förmansbostaden med tvenne tvårumslägenheter åt förmän vid cementfabriken. Denna byggnad lär snart komma att skatta "åt förgängelsen, då den bokstavligen ligger i vägen för en planerad industriväg.

Man får en påminnelse om att tiderna verkligen ändrats till det bättre, och det verkar minst sagt främmande, när man i ett bolagsprotokoll från 1905 läser att "styrelsen lämnar kamreren medgifvande, att han med bibehållande af sin plats eger rätt gifta sig och att bosätta sig i trädgårdsflygeln vid Hönsäter". Man vill gärna tro att protokollet är dåligt formulerat och att andemeningen är att kamreren beviljats rätt att utöver dåvarande lönen få en familjebostad, när han gift sig. Byggnaden hade tidigare varit helt upplåtits helt åt ogifta tjänstemän. Åt bolagets kassör uppfördes påföljande år en trerumsvilla invid trädgården, men kassören fick till en början enads förfoga över två rum och kök.

År 1907 träffade bolaget uppgörelse med byggmästare J. Ljung om uppförande av fyra enfamiljsvillor till ett belopp av 2 250 kronor vardera. Dessa villor placerades på spridd ställen vid sjön i det nuvarande Sjösåter. Efter diverse renoveringar är de fortfarande bebodda och friköpta.

En milstolpe

Epoken Hellekis Aktiebolag tog slut 1913. Då ingick bolaget fusion med Skånska Cementaktiebolaget. Ser vi tillbaka på Hellekis Aktiebolags verksamhet i samhälleligt avseende, måste man ge bolagets ledning ett klart erkännande för vad den gjort för arbetarnas och samhällets bästa. Som förvaltare och sedermera direktör vid Hellekis Aktiebolag anställdes 1892 Axel Stenbeck från Eds bruk. Hans årslön fastställdes till 3 500 kronor per år med skyldighet att kosthålla den ogifta kontorspersonalen, som till största delen bodde i nuvarande kamrersbostaden. Där bodde också skogsvaktare Nygren, som samma år fick en annan bostad för att lämna plats åt en kamrerare.

Direktör Stenbeck var mycket social intresserad, därtill även uppmuntrad av sin fru Gerda född Heyman. Under deras 20 verksamhetsår i Hönsäter utträttades mycket, som ännu har bestående värde. Vi skall komma ihåg att Österplana kommun hade inga som helst ekonomiska resurser, ja inget som helst ansvar för några sociala åtgärder. Långt senare blev kommunerna ålagda dylika uppgifter. Vi måste ha detta fullt klart för oss, när vi bedömer bolagets handlingar, som i själva verket innebär ett helt frivilligt åtagande. Man kan säga att det var enbart ett moraliskt och medmänskligt ansvar för de anställdas välfärd, som var drivfjädern för direktör Stenbecks och bolagsledningens handlande. Det är i våra dagar ett bedrövligt fattigdomsbevis för många av våra av dataåldern helt hypnotiserade företagsledare att de ofta sakna denna inre känsla av socialt ansvar. Domen faller hårt, när deras tid är ute.